

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سرشناسه:	خلیلی لاریمی، ابراهیم، ۱۳۵۹ -
عنوان و نام پدید آور:	واکاوی انتقادی استقلال دانشگاه شاخص ها و چالش ها/ مولفان ابراهیم خلیلی لاریمی، علی خورسندی طاسکوه، سعید غیائی ندوشن.
مشخصات نشر:	تهران: دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری:	۳۲۵ص: مصور، نمودار.
فروست:	انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی؛ ۶۶۵
شابک:	۴۷۷-۲۱۷-۹۶۴-۹۷۸: ۱۲۰۰۰ تومان
وضعیت فهرست:	فیبا
یادداشت:	چاپ قبلی: موسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۴۰۰. (فیبا).
یادداشت:	کتابنامه: ص[۲۹۷]-۳۰۹.
موضوع:	دانشگاه ها و مدارس عالی -- مدیریت
موضوع:	Universities and colleges -- Administration
موضوع:	دانشگاه ها و مدارس عالی -- ایران -- مدیریت
موضوع:	Universities and colleges --Iran -- Administration
موضوع:	آموزش عالی و دولت
موضوع:	Higher education and state
موضوع:	آموزش عالی و دولت -- ایران
موضوع:	Higher education and state -- Iran
شناسه افزوده:	خورسندی طاسکوه، علی، ۱۳۵۴ -
شناسه افزوده:	غیائی ندوشن، سعید، ۱۳۶۰ -
شناسه افزوده:	دانشگاه علامه طباطبائی.
رده بندی کنگره:	LB ۳۳۴۱
رده بندی دیویی:	۱۰۱ / ۳۷۸
شماره کتابشناسی ملی:	۸۹۸۹۰۵۰

واکاوی انتقادی استقلال دانشگاه شاخص‌ها و چالش‌ها

مؤلفان:

دکتر ابراهیم خلیلی لاریمی

عضو هیئت علمی دانشکده فارابی

دکتر علی خورسندی طاسکوه

عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی

دکتر سعید غیائی ندوشن

عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی

واکاوی انتقادی استقلال دانشگاه

شاخص‌ها و چالش‌ها

مؤلفان:

دکتر ابراهیم خلیلی لاریمی
دکتر علی خورسندی طاسکوه
دکتر سعید غیائی ندوشن

زیر نظر معاونت پژوهشی دانشگاه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۱۷-۴۷۷-۵

ویراستار: دکتر فریبا محمودی سروراستار: دکتر نازیلا فرمانی انوشه

صفحه‌آرا: فردین دارابی طراح جلد: سمیرا حاجی‌گلدی ناظر فنی: رضا دنیوی

مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی؛ صندوق پستی: ۱۵۸۱۵/۳۴۸۷

فروشگاه آنلاین انتشارات book.atu.ac.ir

سایت مرکز چاپ و انتشارات press.atu.ac.ir

سایت فروشگاه الکترونیکی <https://mybooket.com/atu>

آدرس فروشگاه مرکزی: تهران انتهای بلوار دهکده المپیک، دانشگاه علامه طباطبائی

نبش درب ورودی میدان ورزش تلفن: ۴۸۳۹۲۶۵۹ همراه: ۰۹۹۰۲۴۹۹۹۸۵

چاپ اول ۱۴۰۱ شمارگان: ۲۰۰ قیمت: ۱۲۰۰۰۰ تومان

پیشگفتار

آموزش عالی زیرساخت اصلی رشد و توسعه اجتماعی و اقتصادی کشورها در دوره مدرن تلقی می‌شود. به عبارتی، آموزش عالی نقش محوری برای رسیدن به توسعه پایدار و همه‌جانبه ایفا می‌کند. افزایش کیفیت آموزش و اثربخشی نظام‌های آموزش عالی اهمیت ویژه‌ای داشته و از مهم‌ترین راه‌های رسیدن به این مهم، بهره‌مندی نظام‌های آموزش عالی از مقوله‌ای به نام استقلال است. امروزه استقلال دانشگاهی از چنان اهمیت و جذابیتی برخوردار است که این مفهوم با وجود داشتن ریشه‌های عقلایی و علمی، گاهی موردتهاجم و مصادره قرار می‌گیرد. به سخن دیگر، هر چه دولت‌ها به نقش آموزش عالی در ارتقای توسعه علمی و اقتصادی واقف‌تر می‌شوند اطمینان از اداره اثربخش نظام‌های آموزش عالی به‌طور فزاینده اهمیت می‌یابد و به همین دلیل، در خیلی از کشورها، دولت‌ها، دانشگاه را به‌تنهایی فاقد توان لازم برای نقش‌آفرینی لازم در توسعه می‌بینند و تلاش دارند در آن‌ها دخالت نمایند. نهادهای قدرت در جوامع مختلف با اتخاذ رویکردها و سیاست‌های متفاوتی در آموزش عالی، به ایفای نقش، اعمال کنترل و نظارت می‌پردازند.

فهم وضعیت استقلال دانشگاهی در بسترهای اجتماعی مختلف مستلزم تحلیل گفتمان‌های حاکم و نیز ارزیابی رابطه میان دو نهاد دولت و دانشگاه است. کتاب حاضر که توسط آقایان دکتر علی خورسندی طاسکوه، دکتر ابراهیم خلیلی لاریمی و دکتر سعید غیاثی ندوشن به رشته تحریر درآمده است تلاش دارد مجموعه کاملی از مفاهیم، ابعاد، شاخص‌ها، روندها، نظریات و چالش‌ها پیرامون استقلال دانشگاهی در نظام آموزش عالی

ب واکاوی انتقادی استقلال دانشگاه (شاخص‌ها و چالش‌ها)

کشورهای اروپایی و جمهوری اسلامی ایران را در قالب یک مجلد در اختیار علاقه‌مندان به پژوهش در علوم تربیتی به‌ویژه استقلال دانشگاهی قرار دهد. محتوای کتاب بیانگر آن است که مطالب و مباحث آن می‌تواند برای تصمیم‌گیران و سیاستمداران و همچنین محققان آموزش عالی، کاربردی و قابل‌استفاده باشد و در سطوح مختلف کارشناسی‌ارشد و دکتری مورد مطالعه دانشجویان علوم تربیتی قرار گیرد.

انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی در راستای توسعه دانش در زمینه‌های مختلف آموزش عالی کشور، تلاش دارد به موازات آموزش و تربیت نیروی انسانی متخصص، با استفاده از استادان و پژوهشگران شایسته و باتجربه، نسبت به تألیف، تدوین و ترجمه کتاب‌های علمی و کاربردی در رشته‌های مختلف از جمله علوم تربیتی مبادرت ورزد و مفتخر است تاکنون کتاب‌های متعددی را منتشر نموده و در اختیار دانشجویان و دانش‌پژوهان قرار داده است.

امید است این کتاب بتواند در اعتلا و ارتقای سطح دانش آموزش عالی کشور مؤثر واقع شود و مورد استفاده مناسب و مطلوب قرار گیرد و به دانشجویان، دانش‌پژوهان و سایر علاقه‌مندان به مباحث علوم تربیتی و آموزش عالی در تحقق اهدافی که پیش‌روی دارند یاری رساند.

انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی

تابستان ۱۴۰۱

فهرست مطالب

مقدمه.....ز

بخش ۱: مفاهیم دانشگاه و استقلال دانشگاهی

فصل اول: چیستی و ماهیت دانشگاه.....۳

مفهوم دانشگاه.....۴

کارکردهای دانشگاه.....۶

ارزش‌های دانشگاه.....۹

نتیجه‌گیری.....۱۳

فصل دوم: مفاهیم استقلال دانشگاهی.....۱۷

مفهوم استقلال دانشگاهی.....۱۸

استقلال دانشگاهی: امتیاز یا مسئولیت.....۲۳

استقلال دانشگاهی: هدف یا وسیله.....۲۴

جایگاه استقلال در سیکل برتری دانشگاه.....۲۵

پیش‌نیازهای استقلال دانشگاهی.....۲۶

نتیجه‌گیری.....۲۹

فصل سوم: ابعاد استقلال دانشگاهی.....۳۱

مروری بر آموزه‌های نظری.....۳۲

مفهوم استقلال سازمانی دانشگاه.....۳۸

د واکاوی انتقادی استقلال دانشگاه (شاخص‌ها و چالش‌ها)

مفهوم استقلال علمی دانشگاه.....	۴۰
مفهوم استقلال مالی دانشگاه.....	۴۳
مفهوم استقلال استخدامی دانشگاه.....	۴۵
وابستگی ابعاد استقلال دانشگاه.....	۴۸
نتیجه‌گیری.....	۵۰

بخش ۲: شاخص‌های استقلال دانشگاهی

فصل چهارم: دلایل عقلانی و مشخصه‌های ایدئولوژیک استقلال دانشگاهی.....	۵۷
دلایل عقلانی ضرورت استقلال در آموزش عالی.....	۵۸
مشخصه‌های ایدئولوژیک استقلال دانشگاهی.....	۶۲
نتیجه‌گیری.....	۷۴
فصل پنجم: شاخص‌های استقلال دانشگاهی.....	۷۷
مروری بر آموزه‌های نظری.....	۷۸
شاخص‌های استقلال دانشگاهی در اروپا.....	۸۷
شاخص‌های استقلال دانشگاهی در ایران.....	۹۲
نتیجه‌گیری.....	۹۴

بخش ۳: روندهای استقلال دانشگاهی

فصل ششم: استقلال دانشگاهی در اروپا.....	۹۷
بررسی تاریخی.....	۹۸
بررسی قانونی.....	۱۰۰
بررسی مصداقی.....	۱۰۴
نتیجه‌گیری.....	۱۱۷
فصل هفتم: استقلال دانشگاهی در ایران.....	۱۱۹
بررسی تاریخی.....	۱۲۰
بررسی قانونی.....	۱۲۵
بررسی مصداقی.....	۱۳۷

فهرست مطالب ه

نتیجه‌گیری.....	۱۴۸
-----------------	-----

بخش ۴: چالش‌های استقلال دانشگاهی

فصل هشتم: ذی‌نفعان بیرونی و اعمال قدرت بر استقلال دانشگاهی.....	۱۵۳
ذی‌نفعان بیرونی در آموزش عالی.....	۱۵۴
روش‌های اعمال قدرت ذی‌نفعان بیرونی بر استقلال آموزش عالی.....	۱۶۳
نتیجه‌گیری.....	۱۶۸
فصل نهم: چالش‌های استقلال دانشگاهی در اروپا.....	۱۷۱
چالش‌های استقلال سازمانی.....	۱۷۲
چالش‌های استقلال علمی.....	۱۷۸
چالش‌های استقلال مالی.....	۱۸۱
چالش‌های استقلال استخدامی.....	۱۸۶
نتیجه‌گیری.....	۱۸۸
فصل دهم: چالش‌های استقلال دانشگاهی در ایران.....	۱۹۱
چالش‌های استقلال سازمانی.....	۱۹۲
چالش‌های استقلال علمی.....	۱۹۷
چالش‌های استقلال مالی.....	۱۹۹
چالش‌های استقلال استخدامی.....	۲۰۱
نتیجه‌گیری.....	۲۰۲

بخش ۵: واکاوی انتقادی استقلال دانشگاهی در آموزش عالی ایران

فصل یازدهم: دولت و استقلال دانشگاهی در آموزش عالی ایران.....	۲۰۷
دلایل دخالت دولت در استقلال دانشگاهی آموزش عالی ایران.....	۲۰۸
مصادیق دخالت دولت در استقلال دانشگاهی آموزش عالی ایران.....	۲۱۶
روش‌های اعمال قدرت دولت بر استقلال دانشگاهی آموزش عالی ایران.....	۲۱۸
اثرات و نتایج اعمال قدرت دولت بر استقلال دانشگاهی آموزش عالی ایران.....	۲۲۰
نتیجه‌گیری.....	۲۲۱

و واکاوی انتقادی استقلال دانشگاه (شاخص‌ها و چالش‌ها)

فصل دوازدهم: تحلیل موقعیت استقلال دانشگاهی در آموزش عالی ایران.....	۲۲۳
جایگاه کنونی استقلال سازمانی در آموزش عالی ایران.....	۲۲۴
جایگاه کنونی استقلال علمی در آموزش عالی ایران.....	۲۲۸
جایگاه کنونی استقلال مالی در آموزش عالی ایران.....	۲۳۰
جایگاه کنونی استقلال استخدامی در آموزش عالی ایران.....	۲۳۲
جایگاه کنونی استقلال دانشگاهی در آموزش عالی ایران.....	۲۳۳
نتیجه‌گیری.....	۲۳۶
فصل سیزدهم: تحلیل انتقادی استقلال دانشگاهی در آموزش عالی ایران.....	۲۴۱
تحلیل انتقادی از مشخصه‌های ایدئولوژیک استقلال در آموزش عالی ایران.....	۲۴۲
تحلیل انتقادی تاریخی از ضعف تحقق استقلال مطلوب در آموزش عالی ایران.....	۲۴۷
تحلیل انتقادی جامعه‌شناختی از ضعف تحقق استقلال مطلوب در آموزش عالی ایران.....	۲۵۸
نتیجه‌گیری.....	۲۷۰
پیشنهادهای سیاستی.....	۲۸۵
فهرست منابع.....	۲۹۷

مقدمه

استقلال دانشگاهی^۱ یکی از ارزش‌های بنیادین دانشگاه مدرن و معاصر است. فقدان استقلال دانشگاهی منجر به تهی‌شدگی آموزش عالی از ایده دانشگاه می‌شود. به قول فیلسوف شهیر آلمانی، کارل یاسپرس^۲ (۱۳۹۴: ۱۰۳) دانشگاه اگر از ایده‌اش تهی شود به‌طور کلی ارزش خود را از دست می‌دهد. دانشگاه به‌مثابه یک نهاد، ایده‌ها و ارزش‌های اصیلی را نمایندگی می‌کند. به عقیده بارنت^۳ (۱۳۹۸: ۲۸)، در پس‌زمینه ارزشی آموزش عالی، دسته‌ای از ارزش‌ها و ایده‌های کلی وجود دارد که به‌طور سنتی با آموزش عالی مرتبط شده‌اند. پیگیری حقیقت و دانش، پژوهش، آموزش لیبرال، استقلال دانشگاهی، آزادی علمی، اجتماعی باز و بی‌طرف برای بحث، عقلانیت، توسعه توانایی‌های انتقادی دانشجو، توسعه استقلال دانشجو، شکل‌دهی به شخصیت دانشجو، ایجاد مرکزی برای انتقاد در جامعه و حفظ فرهنگ فکری جامعه از مهم‌ترین این ارزش‌هاست.

در بین ارزش‌های نهادی دانشگاه، «استقلال دانشگاهی» از مهم‌ترین و ضروری‌ترین ارزش‌ها بوده که خود می‌تواند پایه‌ای برای تحقق سایر ارزش‌ها و کارکردهای دانشگاهی باشد. استقلال دانشگاهی یعنی خود دانشگاهیان، نظام دانشگاهی را مدیریت و کنترل نموده و تصمیمات مربوط به آن را در درون دانشگاه می‌گیرند. این تصمیمات ابعاد مختلفی را در برمی‌گیرد از جمله برنامه‌ریزی آموزشی و درسی، شرایط پذیرش استاد و دانشجو، امتحانات

1. University Autonomy

2. Jaspers

3. Barnett

ح واکاوی انتقادی استقلال دانشگاه (شاخص‌ها و چالش‌ها)

و ارزشیابی، شرایط صدور گواهی دانش‌آموختگی، سنجش کیفیت و اعتباربخشی و سرانجام نحوه تخصیص منابع (فراستخواه، ۱۳۸۹: ۵۰ به نقل بروباکر^۱)، (۱۹۷۷: ۲۶). اهمیت و جایگاه استقلال دانشگاهی به حدی است که معمولاً از وجود استقلال دانشگاهی مطلوب در نظام آموزش عالی هر کشوری به شرایط مطلوب آموزش عالی یاد شده و فقدان استقلال منجر به بروز شرایط نامطلوب آموزش عالی در زمینه‌های مختلف کیفیت، پاسخ‌گویی و مسئولیت‌پذیری می‌شود.

نظام آموزش عالی برای اینکه بتواند به انتظارات جامعه و دولت پاسخ دهد نیاز دارد برای تحقق توأمان سه مفهوم استقلال، کیفیت و پاسخ‌گویی بکوشد (هیرش و وبر^۲، ۱۳۸۱: ۱۱۲). به نظر می‌رسد با تأمل بیشتر، مفهوم زیربنایی تری که می‌تواند به عنوان پیش‌نیاز تحقق دو مفهوم دیگر، بر روی آن تأکید نمود استقلال است؛ بنابراین، چنانچه محیط‌های علمی و آموزشی از استقلال برخوردار باشند می‌توانند با توجه به فرهنگ حرفه‌ای خود، کیفیت آموزش‌ها را ارتقا داده و به همان تناسب پاسخ‌گویی لازم را داشته باشند. به زعم آراسته (۱۳۸۴: ۱۱) یکی از دیرینه‌ترین سنت‌های آموزش عالی، استقلال آن است. ارتباط با جامعه و چگونگی برآورده ساختن نیازهای در حال تغییر آن و نیل به اهداف و رسالت‌های دانشگاه، مستلزم برخورداری دانشگاه از آزادی علمی و عملی در سایه استقلال است. انتظار این است که دانشگاه‌ها بتوانند به میزان قابل توجهی به رشد اقتصادی، آموزش، پژوهش، انتقال فرهنگ و حل مشکلات جامعه یاری رسانند و این موضوع بدون تقویت و اعطای اختیارات به جامعه دانشگاهی غیرممکن به نظر می‌رسد. گرچه استقلال به معنای تضمین کیفیت نیست اما کیفیت علمی بدون استقلال کمتر پیش می‌آید.

حقیقت استقلال مؤسسات آموزش عالی اغلب آمیزه‌ای از حقوق موروثی، سنت، اهداف قانون‌گذار و فرهنگ اجتماعی است، به طوری که ویژگی‌های استقلال دانشگاه‌های یک کشور را نمی‌توان برای کشور دیگر در نظر گرفت. به خاطر همین شرایط نابرابر علمی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی است که برخی از کشورها، وضعیت استقلال در

1. Brubacher

2. Hirsch & Weber

مقدمه ط

آموزش عالی سائرین را مورد انتقاد قرار داده یا در هر کشوری انتقاداتی به میزان استقلال دانشگاه‌های آن وجود دارد (فیلدن^۱، ۲۰۰۸: ۱۸). استقلال دانشگاهی بر روی یک طیف قرار دارد (آراسته، ۱۳۸۳: ۴) و این طیف نه تنها در کشورهای مختلف، با توجه به بسترهای اجتماعی- فرهنگی و شرایط حکومتی و اجتماعی آن جامعه متفاوت است بلکه در دانشگاه‌های یک کشور نیز بر اساس اهداف، مأموریت‌ها و محیط‌های علمی آن، تفاوت‌های زیادی دارد.

ماهیت و سرشت دانش، رهایی‌بخشی، نقادی و نوآوری است و آزادی و خودمختاری نهادهای علمی را طلب می‌کند. اعطای استقلال به دانشگاه‌ها، سیاستی اصولی برای افزایش مسئولیت‌پذیری، پاسخ‌گویی و ایجاد ثبات است؛ اما پاسداری از استقلال واقعی دانشگاه و تبدیل نکردن آن به سازمانی متمرکز به آسانی صورت نمی‌گیرد. از یک سو دانشگاه‌ها و جامعه علمی بر استقلال خود پافشاری می‌کنند و از سوی دیگر به علت مشکلات اقتصادی و ساختار متمرکز نیاز دانشگاه‌ها به کمک‌های مالی دولت هر روز بیشتر می‌شود (آراسته، ۱۳۸۲: ۹۵). مفهوم استقلال دانشگاهی، توصیف رابطه بین مؤسسه و دولت است (بارنت، ۱۳۹۸: ۲۶۷) و در این راستا، در آموزش عالی همواره روابط پرفراز و نشیبی بین دانشگاه‌ها و دولت وجود داشته و بحث‌های مختلفی از دلایل، روش‌ها و نتایج مداخلات نیروهای خارج از آموزش عالی بر دانشگاه‌ها به میان آمده است. آموزش عالی همیشه بر ارزش‌های نهادی و سازمانی خود برای تحقق انتظارات و رسالت‌ها تأکید داشته و تلاش دارد خود را از دخالت و فشارهای بیرونی دور نگاه دارد.

مطالعه «استقلال دانشگاهی در اروپا»^۲ که توسط «انجمن دانشگاه اروپایی»^۳ با بررسی ۳۰ شاخص استقلال دانشگاهی در ۳۴ کشور اتحادیه اروپا و در سال ۲۰۱۱ انجام شده است نشان می‌دهد که در عمل، مقامات دولتی هنوز هم بیش از حد، نقش مرکزی در تنظیم سیستم‌های آموزش عالی برعهده دارند. دانشگاه‌ها اغلب با عدم استقلال در برخی از

1. Fielden

2. University Autonomy in Europe

3 -EUA (European University Association)

حوزه‌های فعالیتی بسیار مهم مانند مدیریت مالی، ادامه حیات می‌دهند. درحالی‌که دانشگاه‌ها مایل به بهره‌مندی از استقلال بیشتری هستند اما در سراسر جهان هیچ دانشگاه کاملاً مستقلی وجود ندارد و اغلب دولت‌ها در امور دانشگاه‌های خود دخالت می‌کنند (استرمن و استینل^۱، ۲۰۱۱: ۸۶). درواقع بین نظام‌های آموزش عالی و نظام‌های حاکم همواره نزاع و درگیری در جهت حفظ استقلال دانشگاه‌ها یا دخالت در امور داخلی آنان در جریان است. به عبارتی دیگر، در طول حیات دانشگاه‌ها، کشمکش و چالش در قبال گفتمان استقلال دانشگاهی بین آموزش عالی و دولت‌ها، همواره وجود داشته است.

با توجه مفاهیم اصلی رویکرد «تحلیل گفتمان انتقادی»^۲ یا CDA که بر نزاع بین «قدرت»^۳ و «ایدئولوژی»^۴ تأکید داشته و معتقد است: «قدرت ابزاری در اختیار افراد، گروه‌ها، احزاب یا دولت بوده که عامل ایجاد روابط نابرابر است و نقد در این رویکرد، متوجه هسته‌های قدرت خواهد بود که در ایجاد روابط نابرابر یا سوءاستفاده از قدرت نقش دارند» (وداک^۵، ۲۰۱۱: ۱۷۶)، منظور از قدرت در این کتاب پیرامون استقلال در آموزش عالی، همان دخالت و فشارهای دولتی بوده که همیشه در آموزش عالی موردبحث بوده و وجود دارد؛ لذا چنانچه بر اساس واژگان کلیدی مورد استفاده در رویکرد CDA این چالش مورد بازنمایی قرار گیرد، باید گفت که روابط سلطه خاصی میان دانشگاه‌ها و دولت‌ها در بحث استقلال دانشگاه‌ها وجود داشته که ریشه‌های تاریخی و جامعه‌شناختی دارد. دانشگاه‌ها با استناد به مواضع ایدئولوژیک گفتمان استقلال دانشگاهی، بر استقلال خود تأکید داشته و از طرفی دولت‌ها نیز با تأکید بر حمایت به خصوص مالی از دانشگاه‌ها، با استفاده از ابزارهای مختلف، در دانشگاه‌ها دخالت و استقلال آن‌ها را به چالش کشیده و اعمال قدرت می‌نمایند. درواقع با برداشت از عقیده بارنت (۱۳۹۸: ۲۸) که معتقد است: «آموزش عالی شایسته رفتاری خاص است چون خاص می‌باشد»، می‌توان استدلال نمود که

1. Esterman & Steinel
2. Critical Discourse Analysis
3. Power
4. Ideology
5. Wodak

مقدمه ک

این خاص بودن مانند دو روی یک سکه در آموزش عالی عمل می‌نماید و معمولاً در نیمی از احتمالات رفتاری و سیاسی، منجر به دخالت دولتی در آموزش عالی به واسطه همان خاص بودن می‌شود.

مؤسسات آموزش عالی به‌عنوان نهادهای کلیدی در دولت مدرن، نمی‌توانند به موقعیت اقتدار و استقلال خالص دست یابند (بارنت، ۱۳۹۸: ۲۶۶)؛ بنابراین استقلال در آموزش عالی، به‌صورت مطلق وجود ندارد و وضعیت دانشگاه‌ها، از جهت برخورداری از استقلال، با انتقاداتی همراه است. رابطه بین دولت و مؤسسات آموزش عالی می‌تواند شکل‌های مختلفی داشته باشد ولی باید تأکید شود که «الگوی واحد برای همه»^۱ یا مدل «ایدئال»^۲ وجود ندارد (استرمن و استینل، ۲۰۱۱: ۸۷). شاید ابعاد مختلف استقلال دانشگاهی تقریباً مشخص بوده و ممکن است اتفاق نظر نسبی پیرامون آن‌ها وجود داشته باشد (ابعاد «استقلال سازمانی»^۳، «استقلال علمی»^۴، «استقلال مالی»^۵ و «استقلال استخدایی»^۶) که مورد تأیید ۳۴ کشور انجمن دانشگاه‌های اروپایی است (استرمن، نوکالا و استینل،^۷ ۲۰۱۱)، اما با توجه به سطح متفاوت برخورداری دانشگاه‌ها و آموزش عالی هر کشوری از ابعاد و شاخص‌های استقلال دانشگاهی، الگوی واحدی وجود نداشته و نیاز است هر کشوری متناسب با شرایط و بسترهای جامعه درونی خود، با بررسی و پژوهش لازم، وضعیت موجود برخورداری‌اش از استقلال دانشگاهی را مورد تحلیل و پایش قرار دهد.

استقلال دانشگاهی در نظام آموزش عالی ایران، با مسائل زیادی در طول قرن معاصر مواجه بوده و با وجود اینکه اخیراً قوانین مختلفی پیرامون تحقق استقلال دانشگاهی در ایران تدوین شده است مانند بند (الف) ماده ۴۹ برنامه چهارم و بند (ب) ماده ۲۰ قانون برنامه پنجم توسعه کشور، اما همچنان مقوله استقلال در آموزش عالی ایران مورد انتقاد

-
1. One-Size-Fits-All
 2. Ideal
 3. Organizational Autonomy
 4. Academic Autonomy
 5. Financial Autonomy
 6. Staffing Autonomy
 7. Estermann, Nokkala, Steinel

ل واکاوی انتقادی استقلال دانشگاه (شاخص‌ها و چالش‌ها)

بسیاری از صاحب‌نظران قرار دارد. آموزش عالی ایران برای دستیابی به استقلال مطلوب خود، با بازیگران پیرامونی زیادی در کنش قرار داشته که مهم‌ترین بازیگر مسلط بر آموزش عالی کشور، ساختار متمرکز دولتی در جمهوری اسلامی ایران است. در توصیف وزن مداخله و نزاع بین قدرت و ایدئولوژی در گفتمان استقلال دانشگاهی ایران، غالباً مداخله و اثرگذاری قدرت بیشتر بوده است. در این راستا، فراستخواه (۱۳۸۹: ۲۷) معتقد است: «دانشگاه ایرانی با مشکلات و مسائل اساسی‌تری مواجه است و از ابتدا فاقد ریشه‌های هنجاری قوی و نظام حرفه‌ای درون‌زا بوده و زیر پایش از حیث استقلال سست بود. از سوی دیگر، قدرت فراگیر دولت و فقدان یا ضعف نهادهای رقیب غیردولتی، موجب شد که دانشگاه در درون دولت به وجود بیاید. این عوامل سبب شده که استقلال دانشگاه ایرانی پیوسته با فراز و نشیب‌ها و بیم و امیدهایی همراه بوده و نقدهای زیادی پیرامون آن وجود داشته باشد».

امروزه آموزش عالی ایران با مشکلات زیادی در حوزه کیفیت، پاسخ‌گویی، مسئولیت‌پذیری، انتصابات، منابع مالی، حکمرانی، فعالیت‌های علمی و حرفه‌ای، مسائل استخدامی و ... مواجه است که باعث شده شکاف عمیقی بین وضعیت فعلی و مطلوب در آموزش عالی کشور ایجاد شود. به نظر دلیل اصلی این شکاف و بسیاری از مشکلات، در نبود استقلال مطلوب در نظام آموزش عالی ایران خلاصه می‌گردد. هرچند فهم مشترکی از استقلال دانشگاهی در آموزش عالی ایران وجود نداشته و همچنان این مفهوم با برداشت‌های ناصحیح و غیرمرتبط همراه بوده و به همین دلیل بعضاً نگاه‌ها به میزان برخورداری آموزش عالی کشور از مقوله استقلال، تفاوت‌های زیادی دارد. با توجه به شرایط سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و ... کشور و تفاوت‌های اساسی در مأموریت‌ها، سیاست‌گذاری‌ها، حمایت‌ها، استادان، دانشجویان، رشته‌ها، پژوهش‌ها و ... نظام آموزش عالی ایران با سایر کشورها، نیاز است بررسی مناسبی از وضعیت موجود استقلال دانشگاهی نظام آموزش عالی کشور به‌ویژه در دانشگاه‌های دولتی که تأثیرپذیری بیشتری از شرایط سیاسی، اجتماعی و اقتصادی کشور دارند صورت پذیرد.

مقدمه م

کتاب حاضر به منظور فهم مناسب‌تر از اهمیت و نقش استقلال در تعالی آموزش عالی تدوین شده است. بخش اعظمی از این اثر علمی، مستخرج از رساله تحصیلی با عنوان «تحلیل گفتمان انتقادی استقلال دانشگاهی در نظام آموزش عالی ایران» بوده که در سال ۱۳۹۷ در دانشگاه علامه طباطبائی به انجام رسیده است. برای تدوین این اثر از یازده مصاحبه با صاحب‌نظران آموزش عالی و استقلال دانشگاهی، شصت‌ویک عنوان مقاله فارسی و آیین‌نامه‌های مرتبط، شش عنوان پایان‌نامه و رساله فارسی، بیست‌ودو جلد کتاب، بیش از یک‌صد عنوان مقاله، پایان‌نامه، رساله و گزارش پژوهشی لاتین استفاده شده است. این اثر تلاش دارد با الگو قرار دادن گفتمان استقلال دانشگاهی در دانشگاه‌های برتر و ممتاز جهان به تبیین مفهومی و نظری استقلال دانشگاهی و شاخص‌ها، روندها و چالش‌های استقلال دانشگاهی در آموزش عالی ایران و اروپا پرداخته و در انتها با به‌تصویر کشیدن ارتباطات دولت و دانشگاه‌ها در ایران، تحلیل انتقادی مناسبی از استقلال دانشگاهی در نظام آموزش عالی ایران ارائه نماید.

شایسته است از مشاوره‌های علمی آقای دکتر حمیدرضا آراسته و نیز از حمایت‌های فکری آقایان دکتر عباس عباس‌پور و دکتر قدیر نصری که همکاری‌های فراوانی برای به ثمر رسیدن این اثر علمی داشتند، صمیمانه سپاسگزاری کنیم. افزون بر آن، قدردان حمایت و همراهی همکاران شایسته انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی و معاونت پژوهشی آن دانشگاه نیز هستیم. امید است این مجموعه بتواند در برجسته‌نمودن مسئله‌مندی استقلال دانشگاهی در ایران و اعتلای سطح دانش آموزش عالی کشور مؤثر واقع شود و خلأ موجود در زمینه متون مرتبط با استقلال دانشگاه به زبان فارسی را تا حدودی پر نماید. ان شاء الله.

مؤلفان اثر

تابستان ۱۴۰۱